

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXII

Rédacteur

NIKOLA TASIC

Membre correspondant de l'Académie Serbe des Sciences et des Arts
Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secrétaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Chercheur-assistant de l'Institut
des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

De Yougoslavie: MILUTIN GARASANIN, ALOJZ BENAC,
RADOVAN SAMARDZIC, MILKA IVIC, CEDOMIR POPOV,
DRAGOSLAV ANTONIJEVIC, VESELIN ĐURETIC,
MIODRAG STOJANOVIC

De l'étranger: ANTHONY EMIL TACHIAOS (Thessalonique),
DIMITRIJE ĐORĐEVIC (Santa Barbara — Californie),
ALEKSANDAR FOL (Sofia), NIKOLAJ TOLSTOJ (Moscou)

BELGRADE

1991

Бодин ВУКСАН
Филозофски факултет
Београд

ОПРОСНА ПИСМА ПЕЋКИХ ПАТРИЈАРХА

Апстракт — Рад разматра једну особеност покајне дисциплине у Српској православној цркви — праксу издавања опросних писама (најстарији познати такав документ издао је пећки патријарх Максим 1669. године), која је одраније позната у Источној цркви, а настала је из отпора према папском присвајању таквих прерогатива. Фигуративне представе на овим повељама пећких и јерусалимских патријарха, резаним у бакру, као и сам молитвени текст у служби су наглашавања идеје да поглавари ових двеју цркава представљају легитимне наследнике права везивања и отпуштања греха које је Христ предао апостолима.

Међу особеностима покајне дисциплине Српске православне цркве новијег доба истиче се пракса издавања опросних писама — „проштених“ или „благословених књига“, како су она обично била називана. Најстарији нама познати документ ове врсте представља писмени опрост греха пећког патријарха Максима из 1669. године.¹ Из времена око 1700. године било је једно такво писмо патријарха Арсенија III Црнојевића.² Следеће познато, по хронолошком следу, било је оно патријарха Мојсија Рајовића из 1716. године.³ Обичај се наставио и за

¹ Један његов примерак, издат на име неког јеромонаха Захарије, пронађен је у Хиладану и публикован у раду Б. Тирић, *Прилози српској историји*, Споменик СКА XXXIV, други разред 31, 1898, 69—70. Други примерак, издат извесном попу Јеремији, евидентиран је у каталогу С. Матић, *Опис рукописа Народне библиотеке*, Београд 1952, 187, бр. 278. — Види прилог бр. 1.

² Текст његов пренео је Д. Руварац, *Писмени опрост грехова (Indulgentia) у православној цркви*, Српски Сион XV, 1905, 54; такође Д. Давидов, *Српска графика XVIII века*, Нови Сад 1978, Опис графике, бр. 100. Репродукцију види у Р. Грујић, *Духовни живот*, зборник Војводина II, (Нови Сад 1941), 415, те у Д. Давидов, *нав. дело*, сл. 175 и 176. — Види прилог бр. 2.

³ Д. Руварац, *Писмени опрост грехова*, 55, само га помиње уз напомену да је његов текст истоветан са текстом опросног писма Арсенија III.

време патријарха Арсенија IV Јовановића Шакабенте, од кога је остало опросно писмо из 1732⁴, као и за време патријарха Атанасија II, чије су „благодловене књиге“ биле отискиване са једне бакрорезне плоче из 1747. године.⁵

Сва ова опросна писма била су изрезана на бакарним плочама, те са њих отискивана на хартији, што свакако сведочи о томе да је, и поред невеликог броја до данас сачуваних примерака, њихов тираж морао да буде знатан, а потражња за њима међу верницима прилична. Поред фигуралних представа, сцене „Вазнесења Христовог“ и ликова Светог Саве и Светог Симеона, које су се обично налазиле на њима, главну садржину ових докумената представљао је текст молитвеног карактера којим се исказивало разрешење од греха неизменог грешника, чије се име накнадно уписивало руком на за то предвиђено празно место. Тако се овај текст, иако по својој форми сличан тексту опросне молитве која се по обичају руске цркве штампала на посебном листу хартије и полагала умрлом у руку, по својој функцији битно разликовао од ње. Док је давање опроста умрлим особама у форми опросне или „прошчалне“ молитве била радња која чини саставни део богослужбеног чина погребља, те отуд била штампана у руско-словенским издањима требника на крају чина световњачког погребља, дотле је давање опроста живима у форми опросног писма представљало један нарочити вид вансакраменталног разрешења од греха.⁶

Овакав начин давања опроста, потребно је казати пре свега, био је још од раније познат у православној цркви. Обичај је испрва био везан за источне патријархе који су, противећи

⁴ Објављено у В. Красић, *Српске старине: Две старе синђелије*, Глас истине III, 1886, 158. Д. Руварац, *Две старе синђелије*, Архив ИСПКМ III, 1913, 162, је указао на то да овде није реч о синђелији, него о опросном писму. — Види прилог бр. 3.

⁵ Д. Давидов, *Српски бакрорези 18. века*, Нови Сад 1983, 72, сл. 18. Ово опросно писмо отиснуто је са плоче на којој је већ било изрезано опросно писмо Арсенија IV, с тим што је приликом поновног отискивања, вероватно после смрти патријарха Арсенија IV, његово име било преправљено у „Атанасије“. Са исте плоче узимао је отиске и митрополит Василије Петровић Његош када је 1751. године, у својству егзарха патријарха Атанасија II, долазио у Карловачку митрополију да сакупља миаостињу за Пећку патријаршију, те да поврати њене ствари које је са собом био понео Арсеније IV. О томе Р. М. Грујић, *Пећки патријарси и карловачки митрополити у 18. веку*, Гласник Историског друштва у Новом Саду IV, 1931, 229.

⁶ Текст ове опросне молитве намењене умрлима види у А. Maltzev, *Begrübniss-Ritus und einige spezielle alterthümliche Gottesdienste der Orthodox-Katholischen Kirche des Morgenlandes*, Berlin 1898, 132—133. О разлици између опросних писама намењених умрлима и оних намењених живима упоређи и А. Мирковић, *Опросно писмо*, Прилози КЈИФ III, 1923, 232—233.

се привилегованој пракси издавања сличних докумената од стране поглавара католичке цркве, али свакако и присвајању права на то од стране других православних патријарха и епископа, сматрало за потребно да га на сабору у Константинопољу 1727. године истакну као свој властити прерогатив.⁷ Још у XV веку, како је познато, издао је једно такво писмо јерусалимски патријарх Јоаким (1431—1449) на име руског великог кнеза Василија II Васиљевича († 1462).⁸ Обичај се, међутим, особито проширио у току XVII столећа када су поједини патријарси — константинопољски Атанасије III или антиохијски Макарије, на пример — походили друге православне земље ради прикупљања милостиње за своје цркве.⁹ У Књевској митрополији, где су опросна писма уживала посебну популарност код верника, овом свакако већ распрострањеном праксом коју су увели источни патријарси, користили су се и поглавари других православних цркава. Забележено је тако да је писмене опросте греха приликом своје посете Украјини издавао и охридски патријарх Гаврило,¹⁰ а такође и сами кијевски митрополити.¹¹

Опросна писма јерусалимских патријарха уживала су, због њених присних веза са Светом Земљом и јерусалимском црквом, популарност и у српској средини. Оваква су писма они издавали посредством путујућих калуђера који су по српским крајевима сакупљали милостињу за Свети Гроб, или су их поједини Срби сами добијали приликом њихових поклоничких путовања на Исток. Таква су, на пример, била опросна писма јерусалимских патријарха Партенија из 1744.¹² и 1756. године,¹³

⁷ Constantinopolitana Synodus, 1727 mense february, под тачком 13, у J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, tomus XXXVII, Parisiis MDCCCXCV, col. 903—904. На ово указује M. Jugie, *Theologia dogmatica Christianorum Orientalium*, tomus III, Parisiis 1930, 374—375.

⁸ Д. Кобеко, *Разрѣшительныя грамоты герусалимскихъ патриарховъ*, Журналъ Министерства Народнаго просвѣщенія 1896, № 6, 270—279.

⁹ А. П. Лебедевъ, *Исторія Греко-восточной церкви подъ властію Турокъ*, Петербургъ 1903², 714—717.

¹⁰ Ово према једном сведочанству унијатског митрополита Ипатија Поцеја (1541—1613), објављеном у Акты Южной и Западной Россіи I, № 224. Наведено према „В. Б.“, *О разрѣшитель. грамотахъ восточ. патр. Н. П. Лухачева*, М. 1893, Киевская старина XLVII, 1894, № 10, 162.

¹¹ S. Senyk, *Rites and Charters of Remission. Evidence of a Seventeenth Century Source*, *Orientalia Christiana Periodica* 47, 1981, 426—440, о овоме посебно 435, 439—440. Аутор указује на опросно писмо кијевског митрополита Јосифа из 1501. године, публиковано у Л. Алмазовъ, *Тайная исповѣдь въ Православной Восточной церкви*, томъ III — *Приложения*, Одесса 1894, 77—78, № 78.

¹² Јавор XVII, 1890, 16.

¹³ Д. Руварац, *Две старе синџелије*, 162, даје само кратак опис овог опросног писма, уз напомену да се оно „у нечему разликује“ од онога из 1744. године.

Аврама из 1783. године,¹⁴ те Поликарпа с почетка XIX века.¹⁵ Њихов текст, уз незнатна одступања, представља превод са грчког језика једне разрешитељне молитве која се обично приписује кипарском епископу Герману из XIII века.¹⁶ Разликују се од ње утолико што је у њиховом закључном делу било додато то да разрешење, дато по сили и благодати Светог Духа, бива посредовањем пресвете Богородице, апостола Јакова Божјег Брата, и свих светих. Помињање апостола Јакова, по традицији првог јерусалимског епископа, било је овде неопходно како би се нагласила идеја да је власт кључа, односно право везања и отпуштања греха које је Христос предао апостолима речима „Примите Дух Свети. Којима опростите гријехе, опростиће им се; и којима задржите, задржаће се“ (Јован XX, 22—23), од њих даље била пренета на њихове пријемнике, саме поглаваре јерусалимске цркве.

Потреба да се ова идеја посебно истакне одредила је и сам избор ликовних представа на опросним писмима. Обично су то биле сцене „Васкрсења“ или „Вазнесења Христовог“, те лик светог Јакова. Представе „Вазнесења“ и „Васкрсења“ биле су, свака на свој начин, повезане са садржином и смислом самих опросних писама. Јер, речи Исусове „Примите Дух Свети. Којима опростите гријехе, опростиће им се; и којима задржите, задржаће се“, изречене приликом његовог јављања апостолима вечери које је устао из мртвих, представљале су потврду реалности његовог васкрсења, али су истовремено значиле и чин установљења саме тајне покајања. Керигматички смисао идеје о преносу права на везање и отпуштање греха са Христа на његове ученике и наследнике још је непосредније могао да буде истакнут представом „Вазнесења.“ Јер, приказујући завршни акт Христовог телесног пребивања на земљи, она је истовремено могла да указује и на његове том приликом изговорене речи којима је он заповедио својим учени-

¹⁴ Т. Остојић, *Опростно писмо*, Прилози КЈИФ II, 1922, 80—82.

¹⁵ Р. А. Веселниовић, *Опростно писмо јерусалимског патријарха Поликарпа Стојку Обрадовићу из Панчева*, Рад војвођанских музеја 7, 1958, 139—140.

¹⁶ Под насловом *Εὐχὴ συχωρητικὴ εἰς πᾶσαν, Γερμανὸς ἐκτὸ Θεοῦ ἐπίσκοπος Ἀμαθοῦντων, πρεβερὸς πόλεως Νεμέσου καὶ Κουρέων* доноси је J. Goar, *Euchologion sive Rituale Graecorum, editio secunda, Venetiis MDCCXXX* 542. Нешто измењену верзију њену, према једном руком начињеном препису уметнутом у примерак грчког штампаног еухологија из 1613. године, види у А. Алмазовъ, *Тайная исповѣдь*, томъ III — *Приложение*, 76, № 75. Само ауторство ове молитве у приличној је мери неизвесно. М. Jugie, *Theologia dogmatica Christianorum Orientalium, tomus III*, 384, у напомени, претпоставља да се ради о Герману I Песимандру, последњем православном архиепископу Кипра пре пада острва под латинску власт. А. Алмазовъ, *Тайная исповѣдь*, томъ II, 268—269, сматра, међутим, да је она старијег порекла, те да је, због њене широке распрострањености, пре треба приписати личности знатно већег ауторитета, него што је то био један месни епископ. — Види прилог бр. 4.

цима „да се проповиједа покајање у име његово и опроштење гријеха по свијем народима почевши од Јерусалима“ (Лука XXIV, 47). Представа апостола Јакова, са своје стране, свакако је и визуелно требало да потврди то да су јерусалимски патријарси легитимни наследници овог привилегованог права које је сам Христос поверио својим ученицима.

Иако, дакле, најстарије код нас евидентирано опросно писмо издато од стране неког јерусалимског патријарха потиче тек из средине XVIII века, неопходно је ипак претпоставити, с обзиром на претходно поменућу чињеницу да је обичај издавања опросних писама на православном Истоку био установљен знатно раније, да су и пећки патријарси у овоме следили пример поглавара јерусалимске цркве. О томе сведочи пре свега по-

Сл. 1. Опросно писмо патријарха Арсенија III Црнојевића, око 1700.

Сл. 2. Отрочно писмо патријарха Атанасија II, 1174.

дударност у садржини самих опросница. За разлику, међутим, од опросних писама јерусалимских патријарха, у којима се, како смо видели, у закључном делу који непосредно претходи изрицању патријарховог благослова, поред посредовања Богородице и свих светих, посебно истицала улога апостола Јакова, у опросним писмима пећких патријарха на овом месту су у помоћ били призивани Свети Сава, Свети Симеон и Свети Арсеније.¹⁷ На тај су се начин први српски архијереји и светитељи нашли на месту и у улози самих апостола преко којих је од Христа поверено право везања и отпуштања греха прешло на њихове наследнике, носиоце епископског достојанства. Иако је власт кључа традиционално била повезана са јерархијским положајем епископа, а они сматрани настављачима мисије и наследницима власти самих апостола, пећки патријарси су у овоме, нема сумње, хтели да виде потврду сопственог права на издавање оваквих докумената, права које су, како смо видели, поглавари јерусалимске цркве, позивајући се на непосредно наслеђена апостолска овлашћења, сматрали својом личном привилегијом. Фигуралне представе на опросним писмима пећких патријарха — сцена „Вазнесења Христовог“, те ликови Светог Саве и Светог Симеона — биле су једнако израз и визуелна потврда оваквог схватања.

Издавање опросних писама у српској цркви било је, дакле, нарочита повластица пећких патријарха, наследника престола Светог Саве. Она се заснивала на њиховом праву врховног духовног суда, и са њим повезаном влашћу благосиљања и анатемисања коју су они вршили у току прве половине XVIII века и на територији Карловачке митрополије. О томе сведочи популарност коју је оваква форма опроста уживала међу Србима у Хабсбуршкој монархији, као и то да карловачки митрополити, иако су, сматрајући се и сами наследницима пећког престола, преузели многе од патријаршијских прерогатива, нису, како изгледа, присвојили себи и ово право, сматрајући га привилегијом пећких патријарха.¹⁸

Посебно питање представља природа односа између опросних писама и опроста казне за грехе, познатих у католичкој цркви под називом индугенције, те са овим повезано питање мотива који су навели српске црквене поглаваре на издавање оваквих докумената. Не упуштајући се детаљно у прво од ових питања, које би само завребивало посебно разматрање, задржаћемо се само на неколико примедби са њим у вези. Пракса

¹⁷ Изузетак у овоме представља опросница патријарха Арсенија III која уопште не садржи овај уметнути молитвени део, те се тако готово у потпуности подудара са поменутом разрешитељном формулом кипарског епископа Германа.

¹⁸ Упор Р. М. Грујић, *Пећки патријарси и карловачки митрополити у 18. веку*, 226 и даље. Аутор, *нав. дело*, 229, истиче да у Карловачкој митрополији од средине XVIII века нема више трага опросним писмима.

издавања индугенција, која на Западу вуче своје корене још из раног средњег века, заснивала се на одређеним теолошко-доктринарним ставовима формулисаним у основним цртама у XIII веку. Било је то пре свега схоластичко учење о црквеној ризници преизобиља заслуга Христових („thesaurus ecclesiae“), над којом је управа поверена наследницима светог Петра, те на схоластичкој дистинкцији између појмова вечна казна („poena aeterna“) и временска казна („poena temporalis“).¹⁹

Овакви ставови, познато је, нису били својина традиционалног православног схватања о покајању. Бивајући отуд предмет критике православног полемичког богословља новијег времена, у прошлости међутим они су сматрани спорним пре свега у једном питању: да ли издавање опросних писама представља искључиво право врховног поглавара римске цркве. Када је тако на већ поменутом сабору у Константинопољу 1727. године било утврђено да исто право припада једнако и константинопољском, александријском, антиохијском и јерусалимском патријарху, а да је учење римске цркве о папиној привилегији на то „очевидна лаж и дрска новотарија Латина“,²⁰ била је то не толико осуда саме праксе издавања индугенција или доктринарних начела на којима се она заснивала, колико израз супротстављања схватању да оно представља искључиво право римских папа, као наследника престола светог Петра.

Са друге стране, обичај издавања опросних писама од стране пећких патријарха био је, по нашем мишљењу, пре израз полемичког конфронтирања са католичком страном, него последица непосредног угледања на већ постојећу и у једном делу православног света већ прихваћену праксу — ону, у конкретном случају, јерусалимске цркве. Основни мотив за његово увођење свакако је био тежак материјални положај Пећке патријаршије под турском влашћу, нарочито погоршан у последњим деценијама XVII и првој половини XVIII века.²¹ Издавање опросних писама несумњиво је било повезано са одређеном материјалном надокнадом, те је тако могло да представља један од извора прихода за осиромашену патријаршијску благајну.

Могуће је на крају запитати се којим су поводом најчешће била издавана опросна писма, те да ли су постојале неке посебне прилике у којима је то било чињено. Познато је, наиме, то да су у украјинској цркви, на пример, са обичајем изда-

¹⁹ В. Poschmann, *Busse und letzte Ölung* (Handbuch der Dogmengeschichte, Bd. IV, Fasz. 3), Freiburg i.B. 1951, 112 и даље.

²⁰ Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, tomus XXXVII, нав. место.

²¹ О економско-финансијском стању Пећке патријаршије у овом раздобљу, те посебно о материјалном положају патријарха, види М. Мирковић, *Правни положај и карактер српске цркве под турском влашћу (1459—1766)*, Београд 1965, 140—147.

вања опросних писама понекад били повезани и нарочити обреди отпуштања греха.²² У особености украјинске богослужбене праксе спадало је такође и годишње празновање дана освећења храма, које је обично било праћено масовним разрешењима од греха, такозваним „отпустима“.²³ Да ли су слични обичаји практиковани и у српској цркви, не знамо. Имамо ли, међутим, у виду чињеницу да је у овом периоду српска покајна дисциплина у много чему била зависна од богословских схватања и богослужбене праксе Украјине,²⁴ оваква могућност не може сасвим да се искључи.

Опросно писмо патријарха Максима, 1669.

(према Б. Тираш, *Прилози Српској историји*, Споменик СКА XXXIV, други разред 31, 1898, 69—70)

Оумирѣние наши шть благодати же и дара и власти всесвѣтаго и животворешаго доуха, данъны в ота спаса нашего Іѹ Христа вѣкшавныймъ его оученикѹмъ^ѿ и апостоламъ, въ еже вѣдати и рѣшити чловеку^ѿ съгубити, а рѣшиши нагъ: Прїимте Духа сѣго, иже штьпоустите грѣхи отпуштени соуть, и иже оудръжте оудръжте се. Вника же ште свѣте и разрешите на земли, воудеть связано и разрешено и на некии. Суть онѣхъ оубо и на на^ѿ другопримателѣхъ пришедшей той же вѣкшавныймъ благодати иламы проштено и сїю по доуху чедо наше, иеромонаха Захарїю. Банка же онѣхъ чловека съгубити и къ Богоу пуѣтуѣши словомъ, дѣломъ, помышленїемъ, волю или неволю и всѣми своими чювствы. Ште подъ клятвою отъчю или матерню, ште подъ штьлоучени^ѿ азхїерейскѣ^ѿ или Іерейскѣ^ѿ вѣстѣ, или сволюю проклетїю подпаде, или клятвою заклетъ се, и сїю пуѣстѣупи или ирѣкли ичкыли съгубити прѣзе се. Она вса доуховны^ѿ отацѣхъ неповѣда, и еже шть ихъ правлю шть сердца прїетъ и исплнити оудраствова. Сѹѣ оубо въ сѣхъ вины же и съюза разрешеномъ сего и своводна иламы всекниною властїю и благодатию все свѣтаго и животначнаго доуха. елика же завѣтїа ради неповѣдана остави, и она вса да шротитъ емоу прїимостию Бога, молитвами Ещы и прїсно дѣшъ Шарїи, свѣтаго и славнаго и прѣваго архїепискоупа Савви Сръвскаго, и свѣтаго прѣподобнаго отца его Оумичина мѣроточна, и свѣтаго Ясена втѣаго архїепискоупа сръвскаго и все^ѿ свѣтѣ^ѿ, амин^ѿ.

²² О овим обредима, обављаним одвојено од литургије, као и о њиховој великој распрострањености на подручју Кијевске митрополије, сведочи у свом опису путовања антиохијског патријарха Макарија у Украјину и Русију његов син, архивакон Павле Алепски. Види о томе S. Senyk, *Rites and Charters of Remission*, 427—429.

²³ Овакав обичај, непознат у грчким евологијима или руским требницима, био је уведен у украјинско богослужење непосредно под утицајем богослужбене праксе католичке цркве. О томе опширно В. Прилуцкїй, *Частное богослужение въ русской церкви въ XVI и первой половинѣ XVII вѣка*, Кијев 1912, 53 и даље.

²⁴ Упор. Б. Вуксан, *Покајање и исповед код Срба у религиозној литератури и графици XVIII века*, Зборник Филозофског факултета, серија А: Историјске науке, XVII, Београд 1990 (у штампн), о овоме посебно у четвртом поглављу рада.

Опросное письмо патриарха Арсения III Црнојевића, око 1700.

Омѣрениѣ наше ѡ вѣдѣти же и дара и власти, вѣсѣсто и животворѣщаго дѣа, даѣниѣ вѣственимъ и сѣннимъ его вченикомъ и алѣломъ въ еже везати и разрѣшати члѣскѣмъ грѣхы, рекъа вси къ нимъ. прѣимѣте дѣа сѣмъ и имъа ѡпѣститѣ грѣхы ѡпоустѣте имъа. и имъае дръжѣте дръжѣте. и еже аще свѣжете на земли, свѣзана воудѣтъ и на нѣбсн. и еже аще раздрѣшите на земли, раздрѣшена воудѣтъ и на нѣбсн. ѡ нихъ же даже до днѣ, по прѣитію сего прихъствѣа вѣктъвениѣ вѣдѣти, имъаѣ прощена по дѣѣ сѣмѣ чѣдо свое, ...

имъае итъ како чѣка сьгубѣши, и въ вѣа прѣгубѣши, словомъ, дѣломъ и помышленіемъ, навѣтвомъ и шѣлаганіемъ, и въ семи чювствѣи, и ѡ клятвы архѣеренскѣмъ или іеренскѣмъ вѣст, или оца или мѣре проклетъ въ, и своен андеме подпаде, и клятѣ прѣстоупи и кѣсе, или ѡмѣченемъ нѣкѣмъ ѡкоудн свѣзасе, или въ вѣдѣніи или въ невѣдѣніи, или въ юности и неразвѣрѣ, или имѣли нѣкимъ сьгубѣшеніи, како чѣка пѣтоноснѣтъ шѣмѣ вѣстъ, и дѣонымъ ѡцемъ сѣа не исповѣда, и ѡ нихъ канонъ да прѣимѣтъ. и ѡ вѣсѣха сѣхъ сьдѣржаніи и свѣзаніи раздрѣшамъ его и своводна имъаѣ и прощена. вѣсепогубѣщую властію и вѣдѣтію вѣствѣаго и покланѣамаго дѣа. имъае завѣниѣ радн, или срана радн, не исповѣдаема остави, и онаа да проститъ ти прѣимѣтнѣ вѣа. сынъ вѣсѣвонъ въ вѣкѣ, аминъа.

Опросно письмо патриарха Арсения IV Јовановића Шакабенте, 1732.

(према В. Красић, *Српске сѣпарине: Две сѣпарине синђелије*, Глас истине III, 1886, 158)

Омѣрениѣ Наше, по благодати дарѣ же и власти, вѣсѣстаго и животворѣщаго дѣа, ѡ вѣанкаго архѣерѣа, гѣа и вѣа и сѣса нашего Іѣса Хрѣта, вѣственимъ и сѣннимъ его оученикомъ и алѣломъ даннѣи, въ еже везати и разрѣшати члѣскѣмъ грѣхы, по словеси еже рекъа остъ къ нимъа : прѣимѣте дѣа сѣмъ, имъае отпѣститѣ грѣхы ѡпѣстетъ се имъа : и имъае дръжѣте, дръжѣте со. и пакн, еже аще свѣжете на земли, вѣдѣтъ свѣзано на невѣсѣха : и еже аще раздрѣшите на земли, вѣдѣтъ раздрѣшено на невѣсѣха. Дрѣгопрѣимѣтнѣ, и нашии нѣмѣ личности преподамною, единою и тою же благодатию и властію просѣлааго дѣа : Имъаѣо прощено по дѣѣ сѣмѣ чѣдо свое рава вѣниѣ Пантелію Прокопа бп . . . . . и еже во тоѣ какъ чѣвѣка сьгубѣши, и вѣоѣи прѣгубѣши, словомъ, дѣломъ и помышленіемъ, навѣтвомъ, и шѣлаганіемъ, аще кѣствою архѣерѣискою, или іерѣискою свѣзасе, или ѡчю и матерною кѣствою проклетъа вѣстѣ, или своен андеме подпаде, или клятѣ со, или клятѣ прѣствѣни, или ѡмѣченемъ нѣкѣмъ ѡкѣдѣ или свѣзасе св. аще въ вѣдѣніи или въ невѣдѣніи, или въ юности, и неразвѣи, или чѣка пѣтоноснѣ сьгубѣши, и дѣонымъ оцемъ завѣниѣ радн, или срана радн не исповѣдаѣ, ни вѣнтнѣи ѡ нихъ прѣимѣтъ, ни исплннѣа немощію члѣскою радн ѡ вѣсѣха сѣхъ сьдѣжаніи и свѣзаніи прощамъаго его и раздрѣшамъа, и своводна имъаѣ, вѣсепогубѣщую властію и благодатию вѣствѣамаго и покланѣамаго дѣа. какъ да проститъ ѡмѣ прѣимѣтнѣи вога, мѣтелми прѣствѣне Бѣа, и сѣмъа сѣрѣвѣкѣа учѣтелѣи и чѣдотворѣвѣа Ѣумѣиѣи и сѣитѣла Савѣа, и Арсеніа, и вѣсѣха сѣмъа, сынъ вѣсѣсловѣнъ во вѣкѣ, аминъа.

Разрешительна молитва кипарског епископа Германа, с.1260 (?)

(према J. Goar, *Ευχολογιον sive Rituale Graecorum, Venetiis MDCCXXX, 542*)

Ἡ ταπεινότης ἡμῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τε, καὶ δωρεᾶς, καὶ ἐξουσίας τοῦ παναγίου καὶ ζωαρχικοῦ Πνεύματος τῆς δωσεως παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς θεοῖς αὐτῶν καὶ ἱεροῖς μαθηταῖς, εἰς τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας, εἰρηκότος, λάβετε πνεῦμα ἁγίου ἂν τινῶν ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς ἂν τινῶν κρατῆτε, κεκρατήνται. καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐξ ἐκείνων δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς ἀλληλοδιαδόχως διαβάσης τῆς θέλας χάριτος, ἔχει συγκεχωρημένον τὸν κατὰ πνεῦμα θυγατέρα αὐτῆς, ὁ, εἰς ὅσα καὶ αὐτῇ ὡς ἀνθρώπου ἡμαρτε, καὶ εἰς Θεὸν ἐπιλημῆση, λόγῳ, ἔργῳ, διανοίᾳ, καὶ πάσαις ταῖς αὐτῆς αἰσθησεσι, καὶ εἰ ὑπὸ κατάραν ἢ ἀφορισμῶν Ἀρχιερέως ἐγένετο, ἢ πατρὸς ἢ μητρὸς αὐτῆς, ἢ τῷ ἰδίῳ αὐτῆς ἀφορισμῷ περιέπεσον, ἢ ὀρκῷ παρῆβη, ἢ ἄλλοις τισὶν ἀμαρτήμασιν ὡς ἀνθρώπου οὐσα, καὶ αὐτῇ

περιπέμφθη, και πνευματικοίς πατράσιν εξομολογήσατο, και τον παρ' αὐτοῖς κακόνα ὑπεδέξατο. ἐκ τούτων πάντων τῆς ἐνοχῆς και δεσμεύσεως ἐλευθέραν ἔχομεν αὐτήν, και συγχωρημένον τῇ παντοδυνάμῳ ἐξουσίᾳ και δυνάμει τοῦ Θεοῦ και προσκυνητοῦ Πνεύματος. ὅσα δὲ διὰ λήθην ἢ αἰδῶ ἀνεξομολόγητα ἔασε, και ταῦτα συγχωρήσαι αὐτῇ ὁ θεός ὁ ὢν εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

THE CHARTERS OF REMISSION OF PATRIARCHS OF PEĆ

Summary

A specific quality of the practice of penance of the Serbian Orthodox Church in the 17th and 18th centuries are charters of remission issued by the patriarchs of Peć. The following samples are known: the charter of remission of Patriarch Maksim dating from 1669 (Supplement No. 1), of Patriarch Arsenije III Carnojević from around 1700 (Supplement No. 2), of Patriarch Mojsije Rajović from 1716, Patriarch Arsenije IV Jovanović Sakabenta from 1732 (Supplement No. 3), and Patriarch Atanasije II from 1747. Along with these charters of remission, similar documents were recorded issued by Jerusalem's patriarchs to individual Serbs by mediation of travelling monks who collected charity in Serbian lands, or believers themselves obtained them on their pilgrimage to the East. Such were the charters of remission of Patriarch Partenije from 1744 and 1756, of Patriarch Avram from 1783 and Patriarch Polikarp from the early 19th century. Although the oldest known charter of remission in this second group dates from the mid-18th century, it is assumed (based on the fact that in the Orthodox East the custom of issuing the charters of remission was established much earlier) that the patriarchs of Peć had followed the example of the heads of the Jerusalem church.

In favour of that assumption testifies above all the congruent contents of these documents — the charters of remission of Jerusalem's patriarchs, as well as those of the patriarchs of Peć, are a translation from Greek of the prayer of absolution ascribed by Goar to the Cyprian bishop German (Supplement No. 4). Contrary to the charters of remission of Jerusalem's patriarchs, in which the role of the Apostle Jacob was very prominent (in the concluding part directly preceding the patriarch's blessing — in addition to the intercession of the Mother of God and all the Saints), the charters of remission of the patriarchs of Peć invoke in this place the intercession of the earliest bishops and saints: Sts. Sava, Simeon and Serbian St. Arsenije. In the charters of remission issued by Jerusalem's patriarchs, the purpose of mentioning the Apostle Jacob, traditionally held to be the first bishop of Jerusalem, was to emphasize the idea that the power of the keys, i.e. the right to bind and loosen sins granted by Christ to the Apostles, was transferred to their heirs — the heads of the Jerusalem church. On the other hand, by mentioning St. Sava, St. Simeon and St. Arsenije in the place of the Apostle Jacob in the charters of remission they issued, the patriarchs of Peć asserted their right to issue such documents, the right which the heads of the Jerusalem church, calling upon the directly inherited apostolic authority, considered their personal privilege.

The contents of the charters of remission determined the choice of the artistic images: scenes of the Resurrection or the Ascension of Christ, as well as the figure of St. Jacob, prevailed on charters of Jerusalem's patriarchs, while scenes of the Ascension of Christ and the figures of St. Sava and St. Simeon predominated on those of the

patriarchs of Peć. The image of the Resurrection may have pointed to Christ's words while calling the Apostles the night he rose from the dead, "Receive the Holy Ghost..." (St. John XX, 22—23), whereby the very sacrament of penance was established, and the image of the Ascension to the words spoken during the final act of his earthly sojourn, whereby he commanded his disciples "that penitence in his name and the forgiveness of sins be preached upon all peoples, beginning from Jerusalem" (Luke 24; 47). The image of Apostle Jacob, in its turn, was a visual attestation of the belief that Jerusalem's patriarchs were legitimate successors to the privileged right which Christ had entrusted to his disciples. And the image of the Ascension in the charters of remission issued by the patriarchs of Peć certainly conveyed this general kerygmatic meaning, while the figures of St. Sava and St. Simeon undoubtedly represented the visual attestation of the right of the heirs to St. Sava's throne to issue such documents.